

Ja pripadam onima koji veruju u to da je kultura politička, etička i estetska legitimacija radnih ljudi. Ja takođe ne verujem da je radni čovek neka posebna društvena kategorija. To je svaki čovek ovog jugoslovenskog društva koji obrađuje zemlju, kopa rude, vozi kamione, pravi mašine, piše knjige, pronalazi nepronadeno, leći svoje sugrađane i govori na kongresima. Radni čovek je jednako i predsednik vlade i onaj koji mu na benzinskoj pumpi deterdžentom pere šoferšajbnu njegovih službenih kola.

Zato je za mene odnos: radni ljudi — kultura, odnos subjekta prema samome sebi i međusobni odnos subjekata, a nikako odnos jedne formacije prema drugoj.

Ne bih zato bio za razgovor na bilo koju temu koja bi odnos konfrontacije dvaju fenomena a priori utvrdila kao činjenicu, kao situaciju koju treba reformisati, već za razgovor koji bi pridoneo da se takva konfrontacija negira u potpunosti, da se opšte osećanje izdvojenosti kulture kao nekog društvenog sektora, kao nečega što može da se približava ljudima i da im se daje ili dozira, proglasi zabludom.

Kada bismo kulturu osećali, kada bismo je shvatili kao naša znanja, naše afinitete, naše stvaralačko ispoljavanje, naš napor da živimo bolje kao zajednica a ne kao pojedinci, onda bismo iskoristili jedinu pravu šansu ovoga skupa, šansu da bar približno utvrdimo šta smo kao sociolozi, pisci i filozofi učinili i šta činimo da u jednom međunarodnom nevremenu održimo svoj socijalistički brod u pravim vodama, na pravom kursu.

Tada bismo došli i do vidljivih saznanja o nivou i perspektivama naše kulture.

Jer svi smo mi, pre svega, obavezni da živimo u stanju stalne pune odgovornosti prema društvu kome pripadamo.

I kada imamo mnogo nepismenih — i to je naš poraz.

I kada nam je knjiga skupa i niskotiražna — to su naše odgovornosti prepuštene nedoraslima.

Pozorišne sale su prazne kada smo se u repertoaru otuđili od publike ili je potcenili. Sredstava za kulturu imamo malo zato što ne verujemo onima koje animiramo već zahtevamo etatističku raspodelu.

Kada se žalimo na otpore državnog aparata, na nerazumevanje i nemoć da se izborimo za svoja stanovišta, znači da smo kapitalirali, da smo u stvaralačkoj borbi za novo društvo išli samo do granice nerizikovanja

KULTURA KAO ODNOS

TOMISLAV KETIG

našeg ličnog komoditeta, a uspesi su obično iza te granice. Ne možemo se ideološki boriti protiv etatizma a finansijski se oslanjati na njega.

Sve ovo kažem da bih izrazio duboko neslaganje sa koncepcijama o autonomiji kulture, o fiksiranju kulture kao neke oblasti koja je isključivo rezervat stvaralaca i društveni sektor u kome oni treba da imaju neprikosnoveno pravo samoupravljanja. Ako se izborimo za autonomiju kulture (u tom slučaju elitne) onda smo istovremeno ostavili širom otvorena vrata za procvat autonomije primitivizma na drugoj strani. To ne može da prihvati nijedno odgovorno društvo, po najmanje socijalističko.

Nijedno društvo, takođe, pa ni naše nije isparcelisano zemljište na kome paralelno rastu razne stvari. Svako društvo je posledica prožimanja svih njegovih oblika i ostvarenja. Posebno kultura nije parcela. Kultura je ono što nas spaja, a ako je nema onda je nekultura ono što nas međusobno otuđuje. Ne može se autonomno i profesionalno samoupravljati ljudskim duhom, etikom, ljubavlju, rečima i estetskim i idejnim uverenjima.

Može se, međutim, svojim delom i svojim stavovima boriti za nove koncepcije. Kada bi naši umetnici i filozofi, umesto prava na autonomiju izborili pravo svoje pune stvaralačke participacije u kreiranju društvene politike to bi daleko više značilo i za kulturu i za pravi raspored ljudi i za raspodelu odgovornosti.

Mi bismo društvo podeljeno na one koji rukovode i one koji su rukovođeni. A ako to još nije svugde tako, onda je neophodno da se postignu jednaka prava upravljanja uz jednake dužnosti delanja. Zadatak kulturnih stvaralaca je da se u ovom procesu nađu na pravom mestu i na pravoj strani.

Takav naš društveni angažman bio bi prvi primarni deo našeg samoupravljanja kulturom.

Drugi primarni deo bio bi naša stvaralačka aktivnost — naša umetnička ostvarenja.

Svi koncepti izvan ovoga, po mom dubokom uverenju, su retrogradni. Oni su posledica upoređivanja, a komparacije sa konzervativnijim društvenim uređenjima nisu ono što može da nam pomogne, već da nas koči, da nas bezrazložno deli, sukobljava i izaziva ekscese i probleme koji će nas sigurno diskreditovati i pred svojim društvom i vremenom i pred istorijom.

DRVENI KONJ

Koja misao prijatelju na naš put
i zvezda povratnica na čelu
Drveni konj se na pretnici klata
Uz njega mrtav jahač leži nevidljiv

Nemoćan za pšenicu belicu u zagladnelom vrisku
Nemoćan pred rekam brodolomnom gde se neće
[utopiti]

U šupljim očima mu morske zvezde trag
pustinjskom solju zasut predeo sjaja

Drveni konj
Drveni konj zastao na belom uzletanju
ko drven most na pustom polju sam
i utopljenik nevidljiv uz njega u reci otekloj

BALADA

Bokvica je krenula u zvezdan rečni vir
Znak tajne boljke iščupao joj korenje
Uz put su je pojeli insekti
pretvoreni u živo kamenje

Na mestu tom neće izrasti biljka
Ni vetar podići jarbol s zelenim jedrom
Na mestu tom ničeg nema
Zvezdani vir odseliće se s drugim nebom

I rečni duh u prividenju viltinog konjica
odavno besciljno sanja ili ne sanja
najlepši suncu vodeni cvel
na mestu tom gde ničeg nema

Ljubiša đidić

I misao graditelja čamca
i pseći lavež na kamenjaru
podjednako su isli
na mestu tom gde ničeg nema

Tamo se samo istanjilo tvoje telo
najtanje u životu bokvice
Ona je krenula iz febe

MIROTVORCI

Mirotvorci silaze lutajući u podzemlje
Kostur njihovog bola raspet na obzorju
ko beli sjaj ovog kazivanja
Pod njima crna ponornica
Nad njima zvezda ponoćnica

Figura koja ih prati nevidljiva je na vidiku

Najlakše je lutati dnom mora gde su mrtve lađe
Najlakše je dobiti bela krila na vetru

Najlakše je žudeti za daljinom
Najlakše je voleti srbiju

Minotvorci su zalutali na putu
Figura dolazi u znaku ptice
u znaku ribe
u znaku kruga
koji pravi prsten oko njih
i čeka njihovo venčanje

LUK

Na krovovima nas je plašio vilenjak strašni
a vuklo se iza nama naše parče neba
i dolazili gavrani na ispovent
Ispadali nam iz tela goniči tamnih figura
dok smo podnosili njihova koplja silući na more

Prijatelju koji imaš drvo u vrtu
bez vetrova sa južnih gora
kome belo more dodiruje usamljen dom
kao poljubac usnu
i odnosi utopljenike venčane morskom zvezdom
i zahtim im oprašta život
i podiže brodolomno popodne
i zahtim im oprašta čamac
Prijatelju koji nemaš svoje more

(Straši nas vilenjak noćni na krovu)
Ti stojš na mišanu moga koplja sa vrhom od zlata
a luk do tebe povezuju parčadi neba
koje gavranovi odnose u kljunu

da se utješimo? Jeste li vi zaista sigurni da smo mi pozvani i spremni da razgovaramo u kulturi? Ukoliko mi uopće možemo biti svijesni da ovakav razgovor treba i mora da bude razgovor o našim egzistencijama u onome što je po njih povijesno i sudbinsko? Koliko smo mi uopće spremni i mogućni da imamo sudbine nakon toliko vremena neusudenosti i nesuđenosti? I odakle nam sada usudenost?

Godinama smo spremno gradili jedan patološki privid, uništavajući jezik jednom zapravo fenomenalnom nadarenošću za frazu, godinama smo iz gluposti, neznanja ili suštinske ravnodušnosti — navodim samo manje grijehove, slabije porive — kulturu tretirali. Baš tako: tretirali. Mi smo je postavljali. Kao stvar. Umetali je. Čak bih rekao: poturali. Tko zna zašto nam je trebala. Valjda je to uzus vremena. Na kraju smo slavodobitno, konačno formuliravši svoju glupost — i zato nam je trebalo vremena — utvrdili da kultura treba samoupravljaču zato da bolje proizvodi. Eto, rekli smo da bez kulture nećemo zaraditi dovoljno para. Jedinstven slučaj, zaista, u svijetu, naprosto povijesni obrat: inače se uvijek tvrdilo da kultura ne daje pare i da kulturi treba puno para. Na jednom naizgled višem nivou, ta kultura je postala pučko obrazovanje ili još gore: pitanje informacije. Treba samoupravljača opskrbiti sa što više informacija e da ga nekakva birokracija ne bi izmanipulirala. Zamislite vi, molim vas lijepo, robovlasnika Antike koji bi zahtjevao da njegovi robovi gledaju tragedije e da bi bolje radili, zamislite takvog firentinskog poslodavca koji bi kljukao iz istih razloga svog radnika Danteom, zamislite takvog manufakturistu engleskog sa Shakespeareom kao receptom za višu produktivnost rada... Ne, mi smo zaista jedinstveno inventivna nacija. Recite da pojednostavljujem, ja ću vam odgovoriti da kompliciram: u našoj štampi se o tome govorilo daleko jednostavnije.

Nastavimo dalje. S vremenom je naša prividnost sve suptilnija. Pošto su neki pametni ljudi počeli gundati o simplifikacijama i vulgarizaciji i izjavili manje ili više snebivljivo ili formulirano da kultura nije to ni ovo ni ono, da je kultura nešto daleko univerzalnije i po egzistenciju bitnije, da se kultura ne može upotrebljavati, koristiti, biti iskorišćena, biti upotrebljena, da kultura ne može služiti i da kultura nije nikakav sektor društvene proizvodnje ili odnošenja, nego sama humana egzistencija u njenoj biti, da je ona naprosto bitak — onda su se svi sjetili da je najbolje i najpametnije s tim se bez daljnega saglasiti, jer saglašavanje nikoga ne košta. Jeste, kultura nije sektor, kultura je nama općenito neophodna, ne samo zato da bi pomoću nje spasavali proizvodnju koja stagnira a mi je drugim sredstvima još danas ne znamo zaustaviti u toj njenoj grijehnoj sklonosti ka niskom padu.

Tako je kultura proglašena općenito neophodnom a mi kulturni ljudi, je li, despjeli u centar pažnje. Vuk sit a mi, ovce, na broju.

Ja ovdje, naravno, samo nabacujem neke fenomene iz naše historijske prakse. Mislim da je važnije ostati na osnovnoj slici nego analizirati.

Sigurno je da mi svi danas imamo, manje ili više osjećaj da se dolazi do kraja nečega. Postavlja se pitanje drukčijeg toka stvari. Moje osnovno pitanje je u tome koliko mi uopće sada, nakon svega, još možemo zapravo govoriti, koliko mi možemo doživjeti radikalni obrat u našem pitanju o kulturi, koliko ono ovim našim instrumentaliziranim jezikom uopće može biti postavljeno? Ja se iskreno bojim da je jezik prešao u nestvarnost, da mi ne možemo ništa reći a da bi to bilo stvarno rečeno.

Možda ste zapazili da svoje pitanje u početku nisam imao hrabrosti formulirati u imperativnom, pozivnom obliku: rekao sam dokle mi možemo a ne: dokle ćemo mi živjeti u beznačajnosti, suvišnosti naših egzistencija i djela? Nije u pitanju hrabrost, svi znamo da je u dobroj mjeri stvara nepodnosivost neke situacije. Možda čak nije u pitanju ni prisustvo koncepta. U pitanju je sposobnost da se osjeti stvarnost nasuprot privida, u pitanju je naša oguglalomost, naša inercija, naša atrofija, naš uništen jezik, u pitanju je naša egzistencijalna zainteresiranost da se nešto desi. Da li mi to stvarno želimo, ne pitam čak ni da li hoćemo?

Koliko mi možemo još doživjeti ugroženost naših egzistencija? Utoliko one postoje, to se podrazumijeva. Ponovo ne spominjem izraz „duhovno“. Egzistencija drugo ne može biti. Mislim da mi osjećamo ugroženost naših egzistencija u onoj mjeri u kojoj se možemo i moramo osjećati hendikepirani s obzirom na osnovno pitanje: s obzirom na pravo da ovim uništenim jezikom uopće govorimo o kulturi.

Kada govorimo o krizi naše kulture, jedino ispravno shvaćanje bitnosti kulture upućuje nas da postavimo pitanje o duhovnoj krizi ovog društva. Duhovno, ovo društvo sigurno nije socijalističko. Duhovno, ono je trivijalno i u toj trivijalnosti teče trivijalnost i suvišnost naših egzistencija. U svom duhovnom konceptu, ovo društvo ne može doživjeti djelo. Izvjesni čudovišni, osamljeni pojedinci mogu u tom društvu i stvoriti neko djelo ali da se po to društvo ništa nije dogodilo. Te egzistencije i ta dijela naprosto su suvišni.

Ovo društvo kulturu tretira kulturalno mjesto da je shvati kao osnovu svoje egzistencije. Upotrebit ću uvjetno termin koji ću već objasniti: ovo društvo se ne odnosi prema kulturi dovoljno politički. Ne mislim na politiku kao političarsku praksu, mislim na ovaj pojam u iskonskom grčkom smislu: politika je bavljenje općim, zajedničkim, dakle univerzalnim stvarima jednoga društva. Jedno društvo koje hoće biti socijalističko ne može i ne smije partikularizirati svoju egzistenciju: njegov zadatak je univerzalno. To univerzalno je bitno duhovno, to je kultura. Ono što se bitno zbivalo u grčkoj tragediji, filozofiji, bilo je ono isto što je stvorilo politički, društveni ideal grčkog društva. I činilo se da to bude realitet.

Dozvolite mi da završim sa ovom metaforom.

POEZIJA

Pod korom mozga
Puca
Kao kesten na vatri
Moja se ruka grči
A druga nevidljiva
U sljepoočnice kuca
Boli zeleno čelo
I misli
Ko žablji krelet slažu se
Il rasprnu
Ko barske ptice kad uzlijeću

Naslagane kosti
Proviruju iz plamena
Nekakve riječi cijede se
Nekakve dugačke gliste pužu
I ostavljaju čarobne tragove
Po nagomilanom pepelu

I van mog fijela
U nečijoj tuđoj glavi
Ko pile
Kad probija koru jajeta
Poezija
Udara i boli

Zasipa kosmička prašina
Svi boluju od nepoznate bolesti
Misi se otežu
Ko šine
Po kojim
klapara
Usijan voz
I ponovo puca
Ko mahuna bobu
Ispod čela
U glatko čelo

I moje tijelo drhti
Ko ruka virtuozna na violini
Ko dojke djevojaka
U zanosnoj igri

I priroda:
Drhti jato ptica
Uklete jasilke
Poezija dušu pokriva
Ko snijeg
Kad zavije u bijelu kapuljaču
Ukočenu zemlju

Ibrahim HADŽIĆ

pravo i nova osnova za oslobađanje kulturnog stvaralaštva od državnog tutorstva.

U tim uslovima menjaju se društveni odnosi u kulturi, nosioci kulturne politike, organizacija kulturnog života (postojeće institucije postaju „tesne“), pa i sam pojam kulture koja postaje sve više integralni elemenat proizvodnje, elemenat humanizacije uslova života i rada; prevazilaze se klasne osnove kulture, etastički položaj kulturnih institucija i najamni odnosi u njima, elitna svest o posebnom pravu na kulturu.

To je i put razvoja autentične kulture kao sastavnog dela društvenog rada, kulture koja nastaje slobodno (dakle u novom socijalnom značenju te slobode), bez arbitara, posrednika i monopola. U takvim društvenim uslovima politika podizanja kulturnog nivoa ljudi oslobođena je prosvetarskih i tehokratskih ograničenja, jer je deo nastojanja da slobodno udruženi proizvođači ovladaju svojom istorijski novom funkcijom — funkcijom subjekta kulturnog razvoja.

Merama društvene reforme sistem samoupravljanja dobio je snažan materijalni podstrek, kvalitatívno nov sadržaj. Neposredni proizvođači sve više utiču na raspodelu dohotka i proširenu reprodukciju. Humanistička vrednost ovih promena mora se videti i u uvećanoj društvenoj moći njegovoj. Na takvoj društveno-ekonomskoj bazi izrasta i odgovarajući politički sistem: organizacija države, skupštinskog sistema, političkih organizacija i svih važnijih društvenih institucija. Centri odlučivanja u skladu sa ovakvim društveno-ekonomskim procesima pomeraju se od administrativno-hijerarhijskih ka samoupravnim strukturama. U tom procesu razvija se i njihov uvećani interes za celokupni društveni razvoj; njihova uvećana mogućnost da regulišu i usmeravaju sve društvene tokove; dakle, i kulturni razvoj, društveni položaj kulture i odnosa u njoj.

Proces afirmacije ove nove društvene moći proizvođača upravo je u toku. U oblasti kulture, međutim, on nailazi na krupne teškoće: nasleđena neravnomerno razvijena baza za kulturni život, nerazrađene koncepcije, savremene problematike društvenog položaja kulture, subjektivni otpori i parcijalne interpretacije samoupravnog sistema; administrativne koncepcije društvenih odnosa koje se zaklanjaju za specifičnosti kulture kao društvene i individualne delatnosti.

Treba imati u vidu i specifičnosti kad se govori o sistemu dohotka u kulturi. Neke kulturne aktivnosti — novinska, radio-televizijska aktivnost, izdavačka itd. brže i lakše se vezuju sa sistemom dohotka. Dok kod drugih — pozorišna umetnost, seriozna muzika itd. taj proces ide nešto sporije. Međutim, ovde se radi samo o razlici u dinamici procesa a ne u njegovom karakteru i suštini koji je jedinstven.

Specifičnosti u kulturnom stvaralaštvu su u vrsti rada a ne u sposobnosti kulturnih delatnosti da se uklupe u odnose u društvu. Robni odnosi ne ocenjuju značaj i specifičnost stvaralačkog rada, oni izražavaju širi društveni odnos ljudi i njihovog rada. Kulturni stvaralac u tim okvirima ne može uspostavljati društvenu komunikaciju van realnih odnosa koji postoje u društvu. Kada iznosi knjigu u društvo on se uključuje u društvenu podelu rada, da bi u društveno-ekonomskim odnosima ostvario pravo na udeo u raspodeli društvenog proizvoda. Time kulturna tvorevina ne dobija kritičku ocenu umetničko-naučne vrednosti, već se udeo kulturnog stvaralaca u raspodeli objektivizira i upoređuje u odnosu na druge vrste rada.

Ja ne pretendujem da sam sa ovih nekoliko skica za jednu koncepciju društvenog položaja kulture iscrpno sva pitanja ili rešio sve nesporazume. Naprotiv, unutar ovih opštih teza mnogo je dilema i mogućnosti za njihovo potvrđivanje ili menjanje. Posebno brojna pitanja se javljaju u praktičnoj verifikaciji ovakvih ideja. Međutim, ovako opšte iznete, ove ideje imaju drugu svoju prednost: one su pokušaj sagledavanja celine u mnoštvu društvenih činjenica, perspektive u sadašnjem trenutku. Ukoliko se nešto od njihove sadržine pokaže kao prihvatljivo mogu biti izvestan doprinos razvijanju koncepcije kulture samoupravnog društva.

BUDIŠ SE IZHENADA

Budiš se izhenada,
Čuješ pod prozorom graju:
Smeju se, zvonko,
A oči im blistaju.

Rasanjuješ se; minuli su
A ti bi s njima.
Misliš: o, zvonko,
Sa sjajem u očima.

Ti koji se ne smeješ,
Koji se smešiš,
Zaustio si da kažeš
A ne nalaziš reči.

NE KROŠNJU, VIŠE ŽBUN ...

Ne krošnju, više žbun
Stare ribizle, volim
Koji ko gužva zelena
Raste pod prozorom mojim.

MIODRAG STANISAVLJEVIĆ

Ne krošnju. Samo žbun
Neumiven i tršav.
Uz stablo starog bagrema
Beži, ko miš, bršljan.

Ne krošnju starog bagrema
(s lišćem ko vršci prstiju;
o, ja sam osetio njihov opip
u noćima blagim i toplim),

Više tršavi žbun
Stare ribizle volim
Koji ko gužva zelena
Raste pod prozorom mojim.

IZ VOZA OPET VIDIŠ ...

Iz voza opet vidiš
Promiču predeli stari:
Niski voćnjaci,
Prozračni topoljari.

Spustivši prozor gledaš
Njihov poredak nestalni:
Redovi pravi,
Redovi dijagonalni.

A linija horizonta se
Neprestano spušta i diže
I od toga ti se čini
Ko da se u stolici za ljuljanje njišeš.

Uspavljuješ se. Voz juni.
Voćnjaci i topoljari davni.
Redovi pravi.
I dijagonalni.

Reci, otkud ti rešenost
Na put kojim se nigde ne sliže,
Snaga da juniš što dalje
Kad sve te privlači bliže?

JA CELU PRVU GODINU ...

Biti sve manje živ
A samo jedno znati:
Ništa ne reći,
Tiho nestati.

Ja celu prvu godinu
Nisam mogao da shvatim:
Tako otići!
Tako nestati!

Ja i sad ne znam kako to bi
Tek meni se činilo da
Ti se, u sveću ovom,
Iz groba ogledaš.

I umesto da otupim
Što, kao spas, očekivah
Postadoh samo odsutniji.
To čuva čoveka živa,

Al užasnih li za nj časova:
Saznače kakva su to
Razdiranja kad bol
Stane da cepa odsutnost.

Za sve to vreme
Nisam do istine dopro:
Voleh li il mrzeh,
Prštaš, il tražiš oprost.

Ja i sad ne mogu da shvatim,
Još se ne mirim mada
Moj život teče dalje
I, jer se ne mirim, pada.

Al celu prvu godinu
Meni je izgledalo:
Ti prolaziš svetom
— Kao ogledalom.

HILJADUGODIŠNJI PLJUSKOVI

Činilo se: sve je jednostavno.
Zemlja u vodi plovi.
Vrlo malo zemlje.
Hiljadugodišnji pljuskoivi.

Kratkotrajni susreti.
Traganja za istinom.
A onda, gušeći se u poljupcima,
Udaljavamo se vrtoglavom brzinom.

Malo svetlosti, pa opet noć.
Pokašto tek odsevi.
A kao zavese
Hiljadugodišnji mlazevi.

BEJASMO U DVA PREDELA ... B. V.

Bejasmo u dva predela
Bujna i osunčana,
A između njih, u trećem,
Kiša je lila celog dana.

Zatim: dva predela tiha,
U trećem-neko vrida,
A ti si dolazila
Razmičući kišu kao granje.

I opet: u dva predela smeh,
U trećem-neko vrida.
A ja sam, na neki čudan način,
U sve to imao uvida.

OBIČAN PROLAZNIK

Ponadaš se, ne jednom,
Da ću u sledećem pokušaju
Široko, do bola,
Zaroniti u izvesnost.

Umešao bih se tako
U gomilu ljudi
Koji su se osmehivali
Nekome iza mene.

Ubrzavao bih korak
Tamo gde su to oni činili
I ni po čemu se nisam
Razlikovao od drugih prolaznika.

Ali, jedini ja od svih
U svemu običnih prolaznika
Nisam išao nigde,
Samo sam prolazio.

sveukupne naše i svih tih naših odnosa. I korak dalje, zašto da ne priznamo da je i porred svih tih nedostataka toliko toga učinjeno i čini se, zašto da to ne vidimo kada smo s tim svakodneвно suočeni — da je i opšti nivo porastao, i opšti nivo potrošnje. I ne vidim razloga — ne plašim se ništa ako neko prilazi problemima sa tezom takozvanom negacije svega postojećeg, ne plašim se od te teze, jer očigledno da je to izraz snage jednog društva, da je to jedna faza u krajnjoj liniji koju je društvo samo sebi izborilo pa je onda na neki način svima nama kao svojim jedinkama predalo da je mi dalje po snazi svoje riječi, po snazi svoje misli i odnosa nadograđujemo.

Ali, u isto vrijeme moram da kažem da je to jednostrani pristup, jer je istina i ovo drugo, da se tu neprekidno pred nama događaju ovi, dalji i slični procesi.

Dakle, ostali su stari zakoni — a odnosi su novi, i ostali su stalni izvori finansiranja nerješeni.

Tu je i još jedno pitanje koje se nadovezuje na pitanje sposobnosti i nesposobnosti, ono pitanje koje sam rekao — pitanje rotacije. Danas u političkom i javnom životu postala je stalna praksa, nakon određenog niza godina — rotacija. Bilo bi vrlo zanimljivo da se to sproveđe u oblasti kulture, pa bi se onda mnogi poslenici u oblasti kulture, nužni, potrebni i nesumnjivo jaki i dobri na neki način osjetiti, tako da kažem, obavezni i na neki način, u jednom plemenitom značenju te riječi, nestabilniji. Inače, ako mi sklerotizujemo određeni broj časopisa, listova, ako mi uopšte postavimo neki određeni broj ljudi u poziciju da on može da sudi i ocjenjuje, odnosno da bude, ovo što su ovdje rekli, iznad ili izvan, neko ko će biti kao arbitar, ili neko ko će biti kao stalni arbitar, onda nećemo napraviti, naime efekat toga što ćemo napraviti biće manji nego što bi smio da bude.

Kažem, možda su problemi i otpori koji se javljaju sastavni dio krize u nekim, kako da kažem, političkim prostorima. Posebno onih na temu da smo mi navikli bili na gotova riješenja, a da ih je sada neuporedivo teže naći. U isto vrijeme ne isključujem i mogućnost raznoraznih upliva i uticaja i tuđih ideologija, na kraju ponekad možda i tuđih pa možda i neprijateljskih shvatanja, koja na ovaj ili onaj način dosežu i do nas. Ali sama činjenica da se ovo društvo i ne plaši tih ekscesa, da uspijeva da ih kanališe, a s druge strane da ti ljudi opet postoje kao sastavni dio te sredine i da je omogućen dijalog, sama ta činjenica upravo potvrđuje demokratizaciju ovog društva koja je očigledna i uprkos činjenici da nam plate možda nisu baš najbolje, da su honorari niski itd.

Ne može se izaći iz tih ekonomskih i drugih zakonitosti, ali se sa njima moramo boriti, mijenjati ih i biti svjesni i svojih moći.

KATALIN LADIK

LIVENJE OLOVA

(novogodišnja igra)

muhareme skini nogu dušo
stigosmo vidiš to je radiona
goli prut i još jedan prut
zašto zevaš sav dan muhareme
ova vuna i prut mene muče
na ovaj ću top ja da legnem
muhareme ti napuni slezovu šupljinu
šušfi eto donosim olovo
tvoje oko smlatilica
čuvaj lijem čuvaj
već je podrum potopilo
frk odveži naše dete
ti što mi se iz grla kidaš
gotovi smo muhareme
u nama je puži korak
još da samo vrata škrinu
olovo nam međ zubima

gori sveća gori
da se ne umori
ko bi plamen da ugleda
nek se ovde stvori

ovde čuči četiri mangupa
reklo bi se da je četir kralja
zapaniše ne moradah se ni brijači
kad jelica uđe
prag je obuhvati
za svoj mač zadenu

rekoh njima pustite me dođavola
ne treba mi vaše srebro
galebavi iz miločerskog WC-a
oni mi trebaju

obe noći
u punoj bežici
osećah konjsku glavu

kuku onom ko u sebi šumu nosi
bubanj zove sviraljku od zove
u njemu baš ugali nadolazi
a jedna ga jabuka ugriza

gde si oj gde muhareme
nigde konca ne nalazim
nigde noža ne nalazim
našu vunu drugi guli
tvoje pege na jabuci vidim
u njima ću sebe da osmočim
drveće svoje profresem uzbućim
galebu moj jedini

naša je reka puna ružičastih rešoa
i sanjivih limuna
krećem svoga konja

Sa mađarskog prevela
Judita ŠALGO

PSALM

I
Ukori me, kozo moja, u svom fugovanju,
Udri na me u svom ljutovanju,
Jer su tvoje strele za mene zapele.
Iz dana u dan djiklja moj čakali.
Bejah šaka soli što u vlastitoj reci gine.
Sirak kaplje iz tvoje brade
Crveno kamenje se pod nju uvlači i famo svlači.
Sav si kao gluvi pastir
Što mu na jeziku ne ima ukora.

Naše ti pašnjake ko žižak upalilih
To nam je poslednji vinograd, daj da ga popasem.
Po kočevima već cvile zvezde.
Mleko me svrbi, noćas bikove videh.
Štala u groznici, u štali crvene krave
Pišaju me ko sam, zašto dođoh
Pojedoh svoje jare, kupinjak gori u vimenu mi kupinovo
[mleko]

Ja znojnim kašikama, noćima što laju na mesec
Zabih se šilom u psa.

II
Pokaza mi kozo moja put što je ko lice
Do večeri se napinjah, ne raspoznah ga
U famnoj promaji ni ja
Dogod mi zvezda sušilica ne zagreja oči
Vidim' po dobrom putu hodim, mlin mi u blizini
Na dve sise brašno mu se peni, iz nebeskog džaka ih
[posipaju]

Bradavice mu nežni sprud mekinja plavi
Zubima melje, repom boga moli.

Vode dobro stajaše u meni a i trave
Ukrutih svoju dlaku i pođoh
Tarabi međ rogove gde svoje bašte čuva
Videh oca leži, jede krastave jabuke
Na trбуhu mu sedi orahovo drvo i sve deblja
Ne pušta ga u pašu.

I prenu se jedro kao iz sna
I kao junačina koji gromkim glasom vino ište
Na ramena nabaci džakove, pa naslaže vode u gomilu,
Gde u kori dinjinoj mučno vino beše i pravo piće
Koje odande izliju, čiji i talog ispiju
Do dna iskape zemljinim širom rasuti lupeži.
Malo je trebalo da mi noge kliznu.
Na najvišem jedru seđahu pevači, potom gudači,
U sredini behu devojke bubnjarkae,
Kojima od debljine ispadahu oči.
O, nežne životinje! osetiše vaše šepre
Vatru trnja, ko sirovo meso!
Naslagaste se na mom bedru kao bela vuna.
Ko pastuvi svezaste se za moju pletenicu.
Volite govoda iz moje štale i ovce s mojih prozora.
Prskavi lukovi moje su plamene žrtve.
Ja sam besumnje marljiva, al sve su poplave
I sve pene naših kanala preko mene prešle.
Ne znam više šta da budem
Koza li il pogan što zvezde zapljuskuje.

esad Ćimić

određeni problemi neodređeni stavovi

Jedna od oznaka našeg skupa, ako smem primetiti, koja, na žalost, nije osobena, jeste da o dosta određenim problemima zauzimamo veoma neodređene stavove. U tom smislu ispoljavamo neko konvencionalan a neko nešto nekonvencionalan konformizam. Jer, mislim da odsustvo stavova nije više samo pokazatelj složenosti određenih problema, nego u isto vreme podatak koji govori i o odsustvu naše, da tako kažem, moralne hrabrosti.

Evo nekoliko pitanja koja se iz dosadašnjeg toka bar meni nameću. Ako ta pitanja nisu umesna onda nije to samo moja zasluga nego zasluga dosadašnjih diskutanata.

Prvo pitanje: šta je to ekonomski automatizam. Ja veoma žalim što ovde nema starih ako ne mladih ekonomista, jer bi naša konfuzija verovatno bila kompletnija. Naime, kada se govori o automatizmu ekonomskom, da li je reč o tome da materijalni procesi generalno na posredan način, ili kako se to običajava reći u udžbenicima, u krajnjoj instanci određuju ove procese kao materijalne pretpostavke? Da li je reč o jednom metodološkom uputstvu ili je reč o jednoj socijalnoj istini? Jer, malo ko pametan danas može tvrditi to da i kulturni fenomen ne zavisi od materijalnih pretpostavki, ali sumnjam da se nećemo podeliti u tome kako te materijalne pretpostavke definisati — mislim s obzirom na nivoe jer ja (ovo je i kao odgovor ali samo hoću da pitanje još potpunije postavim), na žalost, dobro shvatam da na nivou globalnog društva treba da zavisi ali kada je reč o manjim socijalnim zajednicama, kao što je recimo komuna, onda tu treba u svakom slučaju ozbiljno postaviti pitanje da ne bismo proces deetizacije doveli na planu kulture do apsurdna, jer objektivno postoje uslovi u kojima se ljudi u interesu kulture opiru preovladavanju najamnih odnosa, jer im to preovladavanje u određenim sredinama donosi vrlo oskudne materijalne pretpostavke koje ne samo služe kulturi nego rade protiv nje.

Drugo pitanje: često spominjan fenomen je birokratija — šta je to birokratija? U toku izlaganja ja se nisam mogao otići utisku da je to jako različen fenomen i veoma, na žalost, anonimn fenomen iz kojeg najčešće diskutanti sebe izuzimaju, bilo s koje pozicije da nastupaju.

Dalje, bilo je reči o rotaciji. Da li se rotacija odnosi na profesiju i isključivo na profesiju ili i na poziv? Jer, politika, po mom mišljenju, nije profesija, i tu je reč eksplicitno o rotaciji. Kada je reč o kulturi reč je o određenoj stručnosti, profesiji. Osim toga, kada je reč o nesposobnim ljudima, onda recite nesposobnom čoveku da je nesposoban pa ćete videti na šta je sve sposoban. O tome bi trebalo takođe uspostaviti nešto egzaktnije kriterijume. A u tome nam recimo politička birokratija ne pravi nikakve prepreke. Naša je stvar da uspostavimo te kriterijume.

Dalje, jedno od pitanja: koji su to konstitutivni elementi kulturne politike, jer se u diskusiji stalno upotrebljavaju termini stihija i plan. Ako to pretpostavlja prisustvo ili odsustvo kulturne politike, ako ima ko je formira a ko realizuje. Jer, reći da se formira na nivou društva isto je toliko neodređeno kao reći da je formira naš radni čovek. U tom smislu nema nikakvih preciznih odredbi prema kojima bi se mogao odnositi čovek u smislu kritičkog prihvatanja ili negativnog odbacivanja.

Isto tako, ovde se postavlja jedno sasvim određeno pitanje: zašto, na primer, radio i televizija mogu da se stave u nešto prisniji odnos zavisnosti prema materijalnim pretpostavkama? Mislim da se tu previdela jedna osnovna stvar, a to je da ova sredstva masovne kulture vojuju svoj stav po prirodi na jedan stari način, jer se daju sredstva unapred. Ne kupuju se radio i televizija valjda zbog kvaliteta ili manje kvalitetnog programa, nego se kupuju između ostalog što materijalne pretpostavke obezbeđuju da se kupi i što je u izvesnom smislu postalo pomalo pomodno, nezavisno od toga kakav je program. Prema tome, čovek koji nabavlja ova sredstva unapred daje honorar za jedan program u čijem oblikovanju on ne učestvuje. U tom smislu se te pretpostavke ne vojuju baš na sasvim demokratski način. A druga je stvar kako se ponašaju te institucije. Mislim da na tome izrasta jedna od kontradikcija naše dosta veštačke razgraničenosti u sferi kulture šta je zavisno a šta nije pa onda zamenjujemo teze.

Samo sam hteo da postavim ova pitanja.

U KRAJU U KOME NISI

Između dva uzdaha svetlosti
ti treba da budeš
da li ću znati da je svetlo
Kule od tame
ovde se dižu
da li ću moći sam
da porušim zidove.
Jedno drvo natovareno snegom
jedno drvo sa toplim gnezdićima
baca kotvu ispred mene
da li je to znak
da počinje lepo vreme
I dok se spušta zastava
vremena koje dogoreva
i kad budućnost digna zastave neizvesnosti
da li ću ostati hrabar
Od jednog brda do drugog
na krofku zemlju
nebesa sa ruše
da li ću ih moći podići
na dna tamnih bezdana
pod mukom okeana
jedno sunce se hladi
da li ću moći da ga rasplamsam
Usred gomila metala
u ledenoj tmini
usred zdanja i balkona
staklenih pogleda
zar neću biti sam
U času kada sam
devet dana hoda od sebe
da li ću moći da osetim
koliko sam i sa sobom

SVE DOK SI OVDE

Jedno će oslepljeno sunce
svoj pogled pronaći
jedna će ugasila planeta
nastaviti da kruži

sneg će padati na šume
i neće biti puste
do sivog metala
do zida uraslog u memlu
opet će biti toplo
pod senkom oblaka
gde se prepoznaje noć
još će biti svetlo

Sve dok si ovde
postoji taj magnet
to ostrvo u magli
postoji ta daljina
taj neprelazan put
duži od smrti.

ZNAM DA ĆE SE PRESELITI...

Taj će šum dopreći do srca
roj šum što se razmnožava
pod modrom kožom neba
I taj srebrni blesak zvezda
do srca će dopreći jednom
kao dva srebrna noža

Sve što je izgubljeno u jednoj noći
na svoje će mesto da se vrati:
i noć će dopreći do srca.
Reči bez oružja bez ognja i gneva
reči koje ne mogu ništa da obнове

Svetla prostranstva
u koja niko ne ulazi
mračni bezdani
iz kojih niko neće hteti da se vrati
ugasle zvezde
bez želje da se upale
vojnici bez pobeda
i vojske bez poraza

Sa makedonskog preveo:
Slobodan MICKOVIĆ

atanas vangellov

pesme

zadovoljavajućom filozofskom demonstracijom.

Pitam se, dakle, šta je ono *aktivno* u delovanju birokratije, šta bitni agens tog agiranja; i na drugoj strani, šta je agens odnosno ono zbilja aktivno u delovanju širokih narodnih masa i na kraju i kulture u njenom danas dominantnom obliku. Pitam, dakle, šta je *bit*, suština birokratije, ono po čemu ona jeste birokratija. Na pitanje o biti nečega, na primer, birokratije, ne može se odgovoriti nabranjem nekih njezinih oblika ili pojava karakteristika, pošto se traži osnova svih tih karakteristika. Meni je npr. sa stanovišta filozofije, sasvim depasirana teza da je unutrašnji pokretač birokratije i ono po čemu ona jest, materijalna ili druga korist, vlastoljubivost, moć i tome slično, mada i svega toga ima.

Kao odgovor na to pitanje postavljam jednu tezu da je birokratija po svojoj biti nereflektirani glasnik totalne mobilizacije i totalnog svladavanja svega što jest u cilju današnjeg događanja ekspanzije sveta *tehničke* i *rada* i da jedino to može da bude i treba da bude. Bit, suština, agens agiranja birokratije, ono po čemu ona jest, je dakle ono isto, što deluje i to što je agens odnosno bit suvremenog sveta tehnike i rada; rada bez obzira na to da li je to tvornički repetitivni rad ili možda „slobodni“ kreativni rad koji nazivamo stvaralaštvom. A bit tehnike i rada opet nije nešto što je spolja navalilo na čoveka i što ga sada ugrožava svojim strojevima, organizacijama, preparatima, uništavajućim energijama itd., već nešto što pripada biti evropskog čoveka u njegovoj povijesti, što je po Marxu sama bit čoveka (humanitet humanusa) i zbog čega on treba da bude *slobodan* da bi mogao nesmetano slediti zovu biti tehnike, nauke, stvaralaštva i rada u sebi. On se mora osloboditi predrasuda verskog, feudalnog, nacionalnog, pa naposljetku čak i vlasničkog karaktera da bi mogao slediti tom zovu biti tehnike i rada, što pre svega drugoga pripada njegovoj čovečijoj biti. Evropski čovek je morao čak i revolucije napraviti, kojih je cilj bio srušiti svaku prepreku slobodnom razvoju ljudske kreativnosti (t. j. danas nauke, tehnike i rada), ili kako Marx kaže: slobodnom razvoju proizvodnih snaga kao unutrašnjem pokretaču ljudske povijesti (postajanje čoveka po svojem radu čovekom). Tehnika i rad u svojoj totalnoj mobilizaciji i rastu (ekspanziji, razvoju), u svojoj totalnoj organizaciji, u kojoj je birokratija samo jedan elemenat, je dakle vanjskost čovekove unutrašnjosti, njegove biti, suštinske mogućnosti. To je od Hegela i Marxa do naše suvremenosti jasno i neotklonjivo.

Današnje pomodno gnušanje nad radno-tehničkim napravama, preparatima i organizacijama sasvim je bezglavo ako se ne reflektira iz onih vlastitih bitnih ljudskih osnova, odakle sve tehničko i radno (a to znači sve što danas uopšte jest) izvire.

Ako su se, dakle, revolucije 19. i početka 20. stoleća u bitnom realizirale realizirajući svoj humanistički cilj neometanog, slobodnog razvoja ljudskih mogućnosti, to jest realizovanja biti čoveka ili neometanog stalnog razvoja proizvodnih snaga, što po Marxu kao što je poznato implicira i čoveka i njegov svet, i ako to danas jest realitet sveta (ako Marxova filozofija — slobodni razvoj proizvodnih snaga kao razvoj čovekove mogućnosti — nije puka ideja nego realitet radno-tehničkog sveta), onda kritika u onom smislu kako sam u uvodu o njoj govorio i antagonistička struktura društva i dualitet sveta, što ga takva kritička shvatanja impliciraju, nema više nikakvog smisla, nema više osnove, nema više *bitne mogućnosti* koju bi tek trebalo realizirati, pošto to već jest. A bez neke *bitne mogućnosti* u filozofskom značenju ove reči, mogućnosti koja tek treba da se *realizuje*, svaka je kritika — ako ima ambicije da bude kritika svega postojećeg, potpuno neosnovana.

Pa našto se onda reducira naš kritički rad u današnjem društvu?

Odgovaram: današnjoj kritici preostaje da se ograniči od svojih prekomernih ambicija

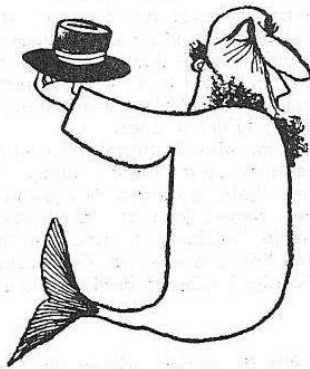
da bude kritika svega postojećeg. Ona ima danas s obzirom na bit sveta i čoveka osnovu jedino kao funkcionalna kritika unutar disekvilibrirajuma društva — kako kažu sociolozi, što znači da zapravo doprinosi otklanjanju smetnji savršenog funkcionisanja svih delova i regija društva i sveta. To kritika danas najčešće zaista i jest, i to u mnogim slučajevima čak i ona koja sebe običava nazivati „kritika svega postojećeg“.

Danas smo doduše mogli čuti već i Jakšićevu ostru kritiku te funkcionalne i strukturalne kritike, samo mislim da je Jakšić neopravdano suzio područje te kritike u okvire neke puke politički konformističke kritike, a mi smo imali prilike čuti i npr. Svetozara Piletića koji je dao tu konkretan primer funkcionalne kritike, za koju bismo teško mogli tvrditi da je puki politički konformizam. No, bez obzira na to, moram da kažem da funkcionalna kritika može čak da traži promenu čitave političke strukture ili smenu celokupnog političkog rukovodstva, a da nikako još ne treba da se naziva kritikom svega postojećega (to čak i *ne može*).

Današnjoj kritici preostaje zato jedino to da pokušava funkcionalizirati to što s obzirom na opisanu bit sveta i čoveka nije funkcionalno; dakle, da zna da deluje u cilju usavršavanja i nesmetane aktualizacije biti današnjeg sveta tehnike i rada. Zato je smisljena kritika birokratije ona koja traži da i *sama birokratija bude isto tako u tom smislu sve više funkcionalna*. Ta kritika mora, dakle, znati da svojom funkcionalnošću doprinosi stalnom razvoju proizvodnih snaga u celini, t. j. humanizaciji čoveka u Marxovom značenju, što danas znači da doprinosi totalnoj tehničko-radnoj mobilizaciji i organizaciji svega što jest u cilju sve brže i neometane ekspanzije sveta tehnike. U tome i jeste jedino određenje humanizma (jednako i Marxovog) ako gledamo povijesno i ako kod reči „humanizam“ ne zamisljamo nešto što našim sentimentalnim osećanjima i nejasnim mislima o „Čoveku“ trenutno odgovara.

Da li je u svemu tome nešto zaprepašujuće, nešto što smo baš zbog toga brzo spremni odbaciti? Mislim da u tome zbilja jest nešto zaprepašujuće i to u najvišoj meri. Ali o tome sada ne mogu govoriti, jer je reč o kritici i njezinim osnovama.

Na završetku želim samo na kratko da podvučem ono, što sam hteo reći. Nisam imao nameru govoriti protiv kritike nego

samo hoću da ona reflektira samu sebe, da se odrekne prekomernih ambicija kritike svega postojećeg. Jer ako je ta kritika konsekvantna onda bi trebalo da ide na barikade ili da ih priprema, ako neće da se ograniči na sasvim besplodno intelektualističko kritiziranje i nemoć. To je jedna stvar. A druga stvar: Ako takva kritika ipak hoće da bude radikalna, kritika oružjem, kako kaže Marx, onda treba da se opet pita u ime čega, gde je ona bitna mogućnost koja još nije realizirana, u ime koje treba ići na barikade i šta treba da realiziramo, šta je ono *bitno* novo i *drugo* od svega što već jest, i gde je ta osnova u društvu koja je društveni nosilac toga *bitno* novog i drugog.

ivan URBANČIĆ

KRIŽANJE

Podlu i čistu
sličnu senci zgarista
ovu penu nekog
drevnog sfida
Zalvaram u čašu
i čuvam
kao džinovsko, odbeglo čudo
sobe
Senka je žrtva
muzike vida.

Smejem se.

Nedužan i opak
nemir
deobe.

MUBERA PAŠIĆ

SPASAVANJE PLAČA

Plač je bio osuđen
na stalno talasanje
iza večitog bronzanog
brda.

Bio je foliko izgubljen
u svom ofkucavanju
moćnih,
poću, poću,
da sam odlučila
da ga spasem.
Tako.

Koja je danas
strana plača!
Koji niz železnih
lanaca!

Nemoćna sam.
Mnogo.

SVETILJKA

Sasvim mala, neobična
i mala
Breskva u
posudi.
Zbunjena kao
zrela kruznica.
Jasna vladavina
i opet: sve.
Crveno.
Pa korak.
Micanje raskoši.
Puzanje.

PAD

Raskošno pričajena
mač kao travu
kao dete zlobno što
zaseće sebi glavu
da se seti, seti
— odluči da se seti.

Kako samo sme
da se seća!

Blizina guši
korak smišljen
Iz ribnjaka da se
sruši.

kritiku, sloboda kritike, moć znanja i put iskustva, čak i snaga autoriteta, a to je, ako ne veće, sigurno nije manje od monopola. Tako se načelo slobode pretvara u načelo autoriteta, nezavisnost se prekriva providnim velom izdvajanja, pojedinac koji dalje vidi nemoćan je da kolektivistički utiče na vreme i stvar nove odnose — postaje, dakle, partija za sebe, razvija se u porazni individualizam koji samo sebe priznaje. Pravde radi, treba priznati da ovakva razmišljanja i kritike mahom dolaze od stručnjaka: filozofa-stručnjaka, sociologa-stručnjaka, pa nije na odmet setiti se i ovom prilikom Lenjinovih misli o tome da „gotovo svi filozofi-stručnjaci naginju različitim vrstama idealizma” i imati na umu misao da su čak i buržoaski istoričari znali i naglašavali koliko su metafizičari slabi u politici.

Političari, osetljiviji za stvari koje direktno i odmah mogu da utiču na politiku nego za one koje udaraju na ideologiju, kadkad se zapaženom dozom indignacije odbacuju mnoge kritike koje su im posredno ili neposredno upućene i najčešće najoštrije reaguju na one pojave koje delimično i njih lično pogađaju. U tom pogledu, za njihovu jednostranost može se reći da je opasna i da koristi elemente vlasti, a kritika kojom uzvraćaju nije samo jedanput i nije samo izuzetno nosila obeležja jednog „osvetničkog” raspoloženja. Nije ređak slučaj da se u takvim primerima, u odgovorima na kritiku, redovno pominju i potruže samoupravne odgovornosti, za koje, tobož, nisu odgovorni političari, „zaduženi” za određene oblasti rada. Zastupajući jedan od poznatih elemenata dijalektike: svaka stvar je povezana sa svakom, i računajući na aktivnu ulogu tog „elementa” u izgradnji društva i njegove kulture, trebalo bi ovde pomenuti samo nekoliko takvih „stvari” da se vidi i mogućnost uticaja na menjanje stvarnosti i da se oseti teret koji ide na to da se okrnji opšta linija. Zar stanje i položaj biblioteka godinama ne upućuje na uzbunu? Da li je iko mogao da predvidi dokle može da ide skupoća knjiga? Šta je uopšte sa domovima kulture? O kakvim se samoupravnim principima radi kada jedan urednik, poznati književnik, posle dvadesetak godina uredničkovanja iz dnevnih novina doznanje da je „smešten”? Ko je obrazložio društvenu ulogu ustanovljenih nagrada književnicima „za starost”? Je li moguće da se ideološki ne sagledava dovoljno sva simptomatičnost nekih naših proslava, među kojima vredi pomenuti šezdesetogodišnjicu Veselina Masleše pred polupraznom dvoranom na Kolarčevom univerzitetu, — znači na onoj istoj tribini sa koje je nešto ranije Miloš Crnjanski govorio pred ogromnom masom sveta? Iskaže li se ovde uverenje da su Književne novine zaslužile neuporedivo oštrije ocene, kao platforma politička, ideološka, literarna ili estetska, od onih koje je dao Gradski komitet Beograda, mora li to da znači da se treba složiti sa onakvom analizom koja u mnogome podseća na raspravu u duhu sudskih procedura: s jedne strane teze kao konstatacije, a sa druge inkriminirani

sani materijal kao vrsta prostog „slaganja” i „podudaranja”? rucemo li nastupe usina posle usplamenih diskusija i diverzija povodom jezika smatrati kao put potreban za smirenje, za nivoizaciju, za rad vremena samog po sebi, ili cemo u tome dialektički gledati unutrašnje vrenje i očekivanje svakog povoda za nove „skokove”, nista manje dramatične nego što su bili oni pre godinu dana?

Bilo bi i drugih primera koji pripadaju oblasti kulture, a nisu iz domena književnosti i jezika, nego iz onih ostalih vrsta umetnosti, ili uopšte iz oblasti svake kulture rada. Time nista jasnijim ne činimo sam pojam kulture i tešimo se složenosti tog pojma, svesni da se mnogo odnosa, tokova, tradicija i savremenosti, delovanja danas i planova sutra, može podvesti pod taj pojam, a da se on ne učini apstraktnim monstrumom i praznim povodom za čiste verbalističke varijacije. Uteme još jeane radi, može se pomenuti Unamunova reč kada je i posle četrdeset godina profesorskog rada priznao da ne zna šta je to kultura, i da je onaj čuveni Krležin govor na kongresu književnika u Ljubljani 1952. godine u kome je bilo raspravljano o ideologiji i politici, o estetici, o komunizmu i međunarodnom proleterskom pokretu, o književnosti i stvarnosti, o talentima i temperamentima stvaralaca, o konturama dvadeset i drugog veka, da je taj govor, sa mnogo opravdanja objavljen u listu *Svedočanstva* pod naslovom *O slobodi kulture*.

Marks je u svoje vreme govorio da čovečanstvo još živi u preistoriji i da istorija njegovog treba da počne čovekovim svesnim oslobađanjem od nesvesnih sila: i silom razuma, i snagom volje, i svesnim upravljanjem proizvodnjom. U svemu tome jedno od osnovnih težišta ka oslobađanju čovekovom on je video u otklanjanju ekonomskog robovanja, u svrgavanju despotizma koji tako žestoko nameću ekonomski oblici. Iako već živimc u istoriji čovečanstva, mi smo još uvek daleko od uništenja ekonomskih stega. Naprotiv, može se reći da ih u mnogim oblicima nekad nepotrebno, a nekad preterano forsiramo. Komunistička partija i Savez komunističke Jugoslavije toliko su istorijski revolucionarnih poduhvata ostvarili u punoći čovekove slobode i demokratizaciji odnosa u društvu da mogu i danas, u jeku oštrih sukoba za napredak, istaći kao svoju devizu Lenjinovu misao od pre pedeset godina: „Odnos političke partije prema njenim pogreškama jedan je od najvažnijih i najtačnijih kriterijuma ozbiljnosti partije i njenog izvršavanja na delu njenih dužnosti prema svojoj klasi i prema radnim masama. „Na delu, u dužnosti prema klasi, u obavezi prema masama, sa određenim ciljem borbe lako će se razgraničiti individualistička pozicija slobode kritike spolja, iznad i izvan, od one koja je prava, komunistička, koja dolazi iz samog komunističkog krila, zajedno sa njim, odgovorna sama za opšti tok stvari i kretanja, nemirna u ispitni svesti i savesti nad svakim konkretnim radom, svakom pojavom i vrstama puteva ka cilju...

Živodrag Živković

KNEŽEVI VINOGRADI

Kćeri vrtova zelenih velike mu i raspusne u sudbini
Na putevima perastim a đavolaste u ponorima mladim
Sa lepim prstima na vatni kapiju bdenja odškrini
— Šta li to Anđelija kneževa noću u vinogradu radi

Zalvarehu se ustanove cveća, slepe čaure mesečine
Kakva se lepa kavgga zapodenu u sobama mirisnih gladi
To iz lelnjih baštinihka sladost mržnje sine
Dok se pred nama otvarahu grozni kneževi vinogradi

Nepozvani sedesmo za velikim stolovima julskih obreda
Podanica jedna Glavu starosti htede da podmladi
Ja videh i podanika velikih poklona kako krišom zagleda
— Šta li to Anđelija kneževa po celu noć u vinogradu radi.

SLEPA RUKA ZLA

Ja vidim da sve je okrenuto protiv mene
Da me ko slepa ruka zla izvan pozdravlja;
Ako se jednom mojim drhtanjem ona pokrene,
Sve što je patilo počće da se uspravlja
Jer ja vidim da je sve okrenuto protiv mene

To su vaše gadosti sišle tiho u moj um
U koje sam sa ustima ruža potajno ogrezno
Sve se to pretvara sad u stravičan šum
Koji vaša imena izgovara neoprezno
Jer to su vaše gadosti sišle tiho u moj um

Ja nemam ništa osim čežnje da vidim svanuća
U koja će se pretvoriti moj prastari krik;
Sve dubre veka što je nicalo kroz moja pluća
Ja slušim kako će jasno da pokaže vaš lik
Jer ja nemam ništa osim čežnje da vidim svanuća

Od šljama i razvrata ova je pesma trudna
Al' se s nevinim prstima kroz vaše vene pruža;
Svaka potonula stvar stražari u meni budna
I kad se nadate najmanje cveća kao ruža
Jer od šljama i razvrata ova pesme je trudna.

Ja opet vidim da je sve okrenuto protiv mene
Da me ko slepa ruka zla izvan pozdravlja;
Ako se jednom mojim drhtanjem ona pokrene
Sve što je patilo počće da se uspravlja
Jer ja vidim da je sve okrenuto protiv mene.

MOJE MALE LJUBAVNICE

„Moje male ljubavnice
Mrzim vas z dna duše
Neka se vaše užne sise
Od bolnih puća guše”

A. Rembo

Lepa čudovišta pretvorena u grudi devojčica
Male moje ljubavnice sačinjene od svetle rde
Pomoravlje vaših usta je moja tamnica
Zbog kojih počinih pust toliko svetogrđe

Po jednu od vas vidim голу na svakom mestu
Sa vešalima tankim, sa giljolinom cvećnih kruna;
Al' videh i sebe raspešog na krstiu
Dok bejah plemić cveća na vašim golim butinama juna

Ta preslonica pesme, sjaj i šljama nadahnuća
Te moje male ljubavnice u krvi od muzike guste
Na čelu mi gori jedna vatra od belog pruća
Da li ću vas ljubiti kad me na slobodu puste

O grozne li čednosti kad ključa žar iz tela
O vitke li poezije u predgrađu vetrova sa juha
Rekoh: devojčice, u vašoj krvi pišem biografiju Otela
Videh Nastojnika velikog razvrata kako se ruga

Horske glasnoše, da li zbilja mene traže
Niz obline njine, niz more godina, niz obećanu luku
Neka svako prstom na mene pokaže
Al' teško onom ko zatraži da se moje male ljubavnice svuku

Gospodari čula, hoćemo li još niz nervne doline krasti
Stanite zavoćkinje, rata biće u sokovima, biće mnogo dima
Svaka od vas može me ubiti i može ponovo spasiti
Dok se voćnjak dojki vaših na suncu nadima.

primjer promislili do kraja, mislim da bi nas to stavilo pred ovako pitanje: Možemo li se afirmativno odnositi prema produktima ove kulture, a da se pri tom afirmativno ne odnosimo prema zbivanjima koja su je utemeljila, iznijela i proizvela? Možemo li prihvatiti kao neopozivu kulturnu tekovinu redukciju vizualnih sadržaja na gole oblike, na specifičan nexus forme i funkcije, a da se pri tom afirmativno ne odnosimo prema cjelini potreba, unutar koje razlistano bogatstvo artificialnih oblika nalazi svoje ispunjenje, mjesto i svrhu?

S druge strane, kad bismo htjeli generalizirati, mogli bismo zaključiti: zbivanja koja odlučuju o postanku, o sudbini, o sadržaju neke kulture, ne leže u njoj samoj, nisu jednodimenzionalno omogućena šansama koje proizlaze iz vlastitog izbora i odluke. Kultura nije svoja vlastita postavka, nije *causa sui*; zbivanja, koja joj daju život, koja joj određuju lik i pojavu, koja je iznose na svjetlo dana, dopiru mnogo dublje, dopiru do izvora života jednog povijesnog svijeta. Ona joj određuju i granice.

Drugim riječima, po mom mišljenju sve ovisi o tome da se aktualnost pitanja o kulturne gleda u kvantitativnom horizontu — gdje je fakat kulture već pretpostavljen pa se radi samo o različitim varijantama odnosa jedne sfere zbiljnosti prema ostalima — već sve stoji do toga, da se pitanje o kulturi postavi *kvalitativno*; to međutim znači pitati o *cjelini* zbilje, koja određuje naš život. Pitanje onda dužno prekoračuje uobičajenu i stereotipnu pojmovnost s kojom pristupamo problemima kulture i dotiče nužno pitanje karaktera, biti, suštine socijalizma kao takvog, odnosa misli i zbiljnosti unutar okvira života koji socijalizam svojim kretanjem omogućuje ili onemogućuje, otkriva ili prekriva. I tu moram nadovezati na nešto o čemu su predgovornici u ovoj diskusiji iznijeli svoje mišljenje.

Ovdje je naime bilo prilično riječi o tezi o „kritici svega postojećeg“. Ja bih baš ovu tezu iskoristio da bih u njezinu konsekvenciju pokazao svoje shvaćanje odnosa kulture i socijalizma. Naime, ova teza o kritici svega postojećeg može se također izložiti na dvojak način: kvantitativno i kvalitativno. Kada se pitanje o kritici svega postojećeg postavi kvantitativno onda ono ima karakter kritike iz pozicije jednog kruga postojećeg, tačnije rečeno kritike, koju „netko“ (pojedinaac, grupa, struka, skupina itd.) vrši unutar postojećeg (ali također: u artikulaciji postojećeg) nasuprot svem ostalom postojećem. Jednom riječju „kritika svega postojećeg“, kvantitativno shvaćena i izložena, izriče primat jedne sfere postojećeg nad ostalima; primat, naravno ne faktički, već u odnosu na pretpostavljeni „smisao“, koji dopušta da se horizontalna odsutnost tog smisla u realitetu pod-

vrgne kritici. Pretpostavljeno je da unutar cjeline postojećeg postoji neka sfera koja — unutar te cjeline i za tu cjelinu — može fundirati i osigurati smislaonost života, ako joj se pripomogne, ako ju se ne guši. U horizontu takvog razumijevanja ova teza je najčešće i u upotrebi: jedanput u smislu kritike koju misao vrši nad političkom nadgradnjom zbiljnosti ali i obratno, kritike koju politička nadgradnja, ekskluzivno se apsolutizirajući, vrši nad mišlju i zbiljnošću.

Već iz dosad rečenog je vidljivo: kada se konsekventno pita o sadržaju teze o kritici svega postojećeg sve stoji do tog da se utvrdi: „tko“ je onaj tko tu kritiku vrši? Očividno se ovdje ne radi ni o individualnom ni o grupnom već o *historijskom subjektu*, stoga se ne bih složio s kvantitativnom postavkom teze u smislu struke, u smislu filozofije, u smislu kulturnih djelatnosti, u smislu napredne inteligencije itd. Mogli bismo, u kontekstu dosad izloženog, reći da je pravi subjekt te kritike u strogom smislu riječi zbivanjima uspostavljen i održavan, protuslovljima bremenit, unutarjom dramatikom prožet odnos između „ideje“, „biti“ i „realnosti“ socijalizma. To je pravi subjekt te kritike, koji ujedno daje težinu i snagu tezi o kritici svega postojećeg, od koje kritike u tom slučaju ništa nije izuzetno, niti jedna struka, niti jedan oblik djelatnosti, niti jedan sektor zbiljnosti pa prema tome niti filozofija niti kultura, niti književnost, niti politika.

Mislim da bi bilo dobro kada bismo za našu potrebu, potrebu naše vlastite intelektualne egzistencije, naše vlastite izgradnje, povukli svaki za sebe ovu konsekvenciju u smislu samokritike našeg vlastitog rada: u smislu sagledavanja uvjeta koji su potrebni da bi se misao, riječ, kulturna djelatnost, aktualan stav, intelektualni angažman smjestio i situirao u ovaj kontekst koji daje smisao, težinu i relevantnost djelovanju: u kontekst odnosa „ideje“, „biti“ i „realnosti“ socijalizma.

Još jedna konsekvencija iz ove teze o kritici svega postojećeg. Mislim da „kritika svega postojećeg“, strogo uzevši, jeste *kritika života u cjelini, ukoliko taj život kao život stoji pod zakonom postojećeg*. Mislim da je to adekvatna verzija ove teze a u tom smislu ova je teza indikativna i instruktivna također i za krug ovih problema o zadacima kulture, o kojima ovdje razgovaramo. Po mom mišljenju ta se zadaća sastoji prije svega u tome da nam djelatnosti kulture posreduju u svojem mediju, u svojem instrumentariju, u materijalu svoje djelatnosti duhovna pitanja socijalizma kao takvog, da budu tumači *duhovne sudbine* socijalizma.

Duhovna sudbina socijalizma pogađa sve nas podjednako; nije rezervirana ni za jednu zasebno uzetu oblast, njeni „čuvari“ i „skrbnici“ nisu niti kultura niti politika — napro-

tiv ono o čemu se ovdje radi jest: u svakom sektoru, u svakoj oblasti, u svakoj djelatnosti sadržano samorazumijevanje čina pod vidom i zakonom ideje socijalizma. Socijalizam, strogo uzevši, nije u krajnjoj liniji pitanje politike, niti pitanje ideologije, ni pitanje društveno-političkog-ekonomskog sistema, ni pitanje cirkulacije kulturnih vrednota, nego *pitanje života i odgovornosti* za oblikovanje mogućih dimenzija života.

Možda je baš to potrebno istaći u ovom času našeg razvoja, koji je označen imenom privredne i društvene reforme. Razumijevanje i pojava elemenata krize ispoljenih u toku procesa reforme neće biti potpuno ako polazi od unaprijed zauzetih fiktivnih solucija i stavova bilo u smislu dogmatizma, koji situaciju i njene probleme jednodimenzionalno — kvantitativno smatra „karikom u lancu“ a fenomene krize „privremenima“, bilo u smislu davanja primata vanekonomskim faktorima, zvali se oni jedanput centralni plan a drugi put humanizam. U svakom slučaju valja izbjeći identifikaciju sistema s pitanjima socijalizma kao takvog, a naročito redukciju na efemerno pa bilo to efemerno ne znam kako urgentno. Razumijevanje može biti svrsishodno, smisao procesa krize može biti očitian i ispunjen, prihvaćen u svojoj aktualnoj neodložnosti, samo ako smo spremni da duhovno primimo ono što kriza iznosi na vidjelo — izazov, koji nas sili da, ponukani na to karakterom neodređenosti historijskog trenutka, prelomnim karakterom situacije, izvršimo obrat u našoj intelektualnoj egzistenciji, postanemo tumači duhovnog opstanka socijalizma kao fundamentalnog pitanja našeg života. Drugim riječima, kriza, ispravno sagledana, apelira na naš vlastiti životni ulog, na našu sposobnost, da duhovno ispunimo *prazan prostor*, kojeg je kriza izbacila i oslobodila. Logika sadašnjeg trenutka može — ako se dogodi apsejncija, ako o tome odluči odsustvo volje — jednako dobro dovesti do duhovne pustoši i praznine, kao što se može preobratiti iz nemira, nelagode, nervoze, apsejncije u duhovnu puninu, smirenost, smisao, sadržajnost.

Nemir, nelagoda i nervoza vezana uz pitanja kulture u socijalizmu sagledana kao pitanje duhovnog opstanka postaju posebno aktualna na foliji ovih mogućnosti: duh i duhovna transparentnost života može ostati da lebdi u neobaveznosti; zbiljnost može ostati pod zakonom apsolutnog diktata heteronomije međusobno suprotnih i suprotstavljenih zakonitosti pojedinih sfera i područja; politika može ostati i zaostati u pragmatizmu; socijalizam može ostati prilika s neiskorištenim šansama uprkos toga što je institucionalno osiguran.

marija peakić-žaja

PRED ŽITOM VAN GOGHA

Uzaludna je zrelost
Iz koje sad bježiš
Zelenom nožu slična
Pflico nemira
Prezreno žito u
Otvorenoj još rani
Tvog uzlefa obara
Zlato u zemlju
A poslije se u talasu
Diže i nabacuje za tobom
Na zemlji ostaju samo
Trske u koje se lagano
Slijeva besplodno sunce
U toploj žutoj kiši

PONORNICA

Slušam kako tečem
Orebrna rijeka
Tek što vrisnem iz kamena
Već je palo veće
A ta stijena
Kuju rijem
Svakog jutra novi zid
A ta stijena od početka
Orebrna fa krlfelka
Tek što prsne u bujici vid
Već se sklapa lice neba
U očinji nemir
Slušam kako tečem
Sjajnom žilom srebra
Ka zemlji u uvir

MISLI

I kad me osvjetle te luči
I kad me pronađu ti fragači
Kad me jarko ogole te prastare
/baklje
Kad me u bijeg nagnaju ti psi
Iz vlastite hajke
O, ostaje samo ta pećina
U kojoj kurjakujem
Ostaje samo taj vir
Kojim virujem
Taj vir kojim se topim
I izvirem...

za slobodu onoga što se kritikuje

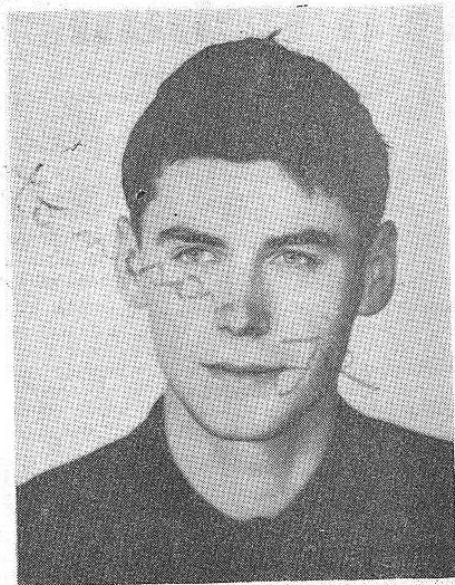
iztok geister

Marks u svojoj znamenitoj 11. tezi kaže da su filozofi svet samo različito tumačili, a stvar je u tome da ga promenimo. Kako ja shvatam ovu tezu? Pre svega ne radi se o tome da filozofi menjaju fizički svet. Fizički svet možemo menjati i samom fizičkom akcijom. Kad filozofi svet tumače, tumače misleni svet i time ovaj misleni svet već i menjaju. Stvar filozofije je prema tome doista menjanje sveta, koje se realizuje, ili bolje rečeno — događaj sa tumačenjem sveta. U svetlu takvog shvatanja, Marksova teza je naravno čisti blef ili, ako hoćete, apsurdna misao.

Takvo razumevanje XI teze i preokretanje njenog smisla ima svoj raison u poricanju klasičnog shvatanja istine. Po toj teoriji, kao što je opšte poznato, istina ima karakter suda: *adaequatio intellectus et rei*. Iza toga stoji uverenje da sudom o nekoj stvari tu istu stvar možemo da promenimo. Fiktivnost tog uverenja je najkarakterističnije svojstvo

apsolutnog i samodovoljnog duha u ulozi *humanitas-a*. Na taj način se čitava istorija filozofije, s retkim izuzecima koji samo potvrđuju pravilo, pokazuje kao istorija subjektiviteta.

Za postojeću kritiku, a o njoj bi ovde trebalo da bude reč, moramo reci da je u velikoj meri zasnovana na fiktivnoj skladnosti misli i stvari. Ako prihvatimo princip nove adekvatnosti, to jest načelo funkcionalizma, postavlja se pitanje intencionalnosti, kao jednog od najkarakterističnijih svojstava kritike. Naime, da li je kritika sa osobenošću ideje usmerena na objekat sa osobenošću ideje, postavljajući se pitanje intencionalnosti, kao jednog od najkarakterističnijih svojstava kritike. Naime, da li je kritika sa osobenošću ideje usmerena na neku drugu misao, — uopšte usmerena? Druga misao se kritikom ne menja. I ne nestaje. Prema tome, verovatno imamo posla sa određenim prostorom, sa određenom apsorpcijskom strukturom koja se neprestano širi. Misao je po svojoj prirodi večna i istovremeno aktuelna. Neizbrisiva.

Tako sagledana — kritika, prema tome, ne menja neke druge misli, nego menja strukturu, red misli. Svaka je kritika dakle samo neka nova misao pored predjašnje, kritikovane misli. Intencionalna kritika moguća je samo u metafizici (na relaciji subjekat — objekat), to jest, u fikciji.

Ali, dakle, ovde treba za nešto da apelujemo, onda ne mogu apelovati samo za slobodu kritike, nego i za slobodu onoga što se kritikuje.

(Preveo sa slovenačkog G. J.)

i. g. plamen

MUVA

muva posećuje
različite stvari

dotakneš se muve
predma muva nisi

i dve muve namah
sede

jedna muva na drugoj
počiva

lepota sira
mine, kad muva napusti sir

lepota muve
mine, kad je nestane u siru

hlače odlete prema muvi
muva odleti

muva doleti na hlače
hlače odlaze

da li je sramotno biti muva?
muva tek pokatkad boravi blizu stidnice

leti goła
a na koži je nepoželjna

njegova boja je zelena
njegova sloboda je zelena

Phallus impudicus
plus muva

muva sedi na dreku
muva smrdi na drek

drek sedi ispod muve
drek smrdi na drek

muva sedi na mušnici
noga stidne muvu

muva sedi na cipeli
mušnica putuje

ubio sam muvu
ko će mene ubiti

biti muva
živeti posmrtni život

razmišljanje o muvi
muvi život produžava

razmišljanje o čoveku
čoveku život skraćuje

PODNE

A neko je, nesumnjivo,
F. Hölderlin

Mišice su čitavog proleća velike
septembra se povlače u telo
pa u svetlu sumnje
traže put povratka
a nema nijednog izvora
da bude snažniji od hladnog izvora.
U tami stepački rastu stubovi
sretaju se tanke usne čaša
glasovi kamenja
i ohrtog znoja.
Čitavu zimu košulja je zakopčana.

Iz zemlje zemlja i prašnjava pesma.
Kad sunce zađe iza sveta
a gora ostane sveta
ženski stid rasklapa lica.
A reč se uvek zatvara u reč
izgovorena odoleva vremenu
a za to vreme
Dioniz je ogradio muziku.
Preko zime suho cveće čudno cvilli.

Mokri duh boravi na najsevernijim liticama
i tek pokaikad preko zime ostaje svež
rado ga grickaju divokoze
dok plaše misao gmlje
i sve što je s merom mereno i sa simpatijom
gledano. Turski konj je turski konj.
OBALA ZA NJEGA NE BRINE.
„Za njega hoću svežanj mladih lica“.
„Plaćam tuce nikotiniziranih duša“.
[kaparu.“
„Kapara je položena“. „Ništa niste rekli“.
„To se razume samo po sebi“.
„Što jeste jeste.“

Kad sneg pokrije ravnu plohu
prevareni dlanovi ne traže svetlosti.
A telo ne zadržava telo
ruke padaju u tamu
i traže nepoznato. Gde se skriva
poznato. Samočno samo sebe pokazuje
i ne pretura po oku
zato što je oko uvek samo oko. Nije sumnjiv Bog
ništi njegova ruka, sumnjiv je svet
koji je ipak izdvojen u tami.
Da li nevidljivo zbilja iza oka spava?
U podne se okrene dan i okrene noć
okreću se dan i noć.

Preveo sa slovenačkog
Gojko JANJUŠEVIĆ

Svaki pokušaj preciznijeg ustvrdivanja smisla tvrdnje kakva se u naslovu nazire nailazi na neopodnost negativnog određenja prema takvim, eufemistički budi rečeno, shvaćanjima kulture koja ipak imaju ambiciju biti koherentna i znanstveno zasnovan pristup. U prvom slučaju riječ je o silnim govorenijima na temu: samoupravljanje u kulturi, raspodjela u kulturi, prodaja kulturnih dobara, analiza tržišta etc. Ne pokušavajući ni izdaleka nijekati stvarnost ovih pitanja dijelimo se od njih onda kada se sadržaj koji ona rasvijetljavaju eksponira kao temeljno pitanje našeg kulturnog trenutka, kao ono jedino o čemu se mora i valja razgovarati. Svaki iole pismeniji ekonomista zna da takva problematika pripada više području političke ekonomije ili, pak, ekonomike poslovanja po-

njavanjem ali ne na razini funkcije već na razini ljudske vrijednosti ili ako se hoće na razini jednog povijesnog projekta. Odatle: pitati za temelje tzv. kulture znači pitati za sudbinu upravo te povijesne ambicije, možda čak još zaoštrenije: pitati za sudbinu revolucije (pod uvjetom da se vratimo prvotnom značenju ove riječi tj. stvarnoj promjeni ljudskih odnosa). A budući da ovo pitanje vodi pitanju o nosiocima takve jedne akcije, možemo dakle kao predmet vlastitog mišljenja (ukoliko smo se složili da mladi kulturni radnici imaju ambiciju biti intelektualci) uzeti vlastiti povijesni položaj, njegove značajke danas kao i njegov mogući razvoj. Bio bih slobodan ustvrditi da je naš položaj malograđanski baš kao što je i ova tvrdnja malograđanska jer nije akcija koja smjera na

ivan rogić

KULTURA JE POVIJESNO PITANJE

dužeca, posao kojih je distribucija tzv. umjetničke robe a mnogo manje ili čak nimalo onome što kulturom nazivamo. A sama činjenica da su debate takve naravi česte, da se svakih nekoliko dana serviraju po različitim novinama pokazuje samo da se velik broj kojekakvih ljudi koje-kako (a najčešće pogrešno) tzv. kulturom bavi. Uostalom ni kritike nisu tako rijetke (doduše ipak rjeđe), i mnogo su smišljenije nego što je ovaj naš „demarkacioni“ pokušaj.

Također je potrebno negativno se odrediti i prema teorijama o univerzalizmu tehnike. Koliko smo razumjeli ove interpretacije nastoje dokazati da su društveni antagonizmi fiktivna stvar; naime budući da se nalazimo u procesu tehničke ekspanzije koja po naravi stvari, zbog svoje težnje za savršenom efikasnošću briše sve elemente nesklone totalnoj integraciji, to mi ukoliko je birokracija funkcionalna nemamo što prosvjedovati: naša kritika mora biti kritika onoga što je nefunkcionalno, što integraciju koči. Nije ipak teško ustvrditi da ova teza vodi tehnološkoj koncepciji integriranog društva a koliko smo razumjeli sami sebe to nam nije cilj.

Rekli bismo, stoga, uz već poznatu općenitost koja ovakve teze prati da je tzv. kultura prije svega djelatnost koja smjera na određene sklopove univerzalnih vrijednosti kako ih je moguće proizvesti i eksponirati iz određene povijesne situacije. To znači da se radi o strukturi takve povijesne akcije koja također ide za društvenim objedi-

povijest. Čini se da je tu pohranjeno centralno pitanje. Može nam se prigovoriti da politiziramo problem ali čini se da je to neophodno: ukoliko hoćemo, kako smo imali prilike čuti, tzv. kulturu kao sudbinu socijalizma, kao njegov „ontološki indeks“ onda ne vidimo drugačiju mogućnost postavljanja pitanja: ono uvijek smjera na strukturu naše povijesne akcije. Vjerojatno je sada vidljivije zašto je potrebno dijeliti se od ranije navedenih pokušaja. Dalje ovu tezu ne bismo istraživali: pravac za koji se zalažemo čini se očigledan.

Spomenuli bismo međutim jedno drugo pitanje koje se doduše počesto spominje ali ne tako često U VEZI s prvim: riječ je o školskom sustavu. Ne bismo postavili pitanje ekonomske podloge školstva ili pak pitanje numerusa claususa već želimo uzeti drugačiji kut promatranja: ukoliko smo se već jednom zapitali za sudbinu našeg povijesnog djelovanja to onda dalje možemo nastaviti imajući pred sobom bogati školski rezervat pitanjem: da li je škola mjesto za fabriciranje pokornih zanatlija ili pak mjesto gdje se njeguju pitanja, duhovna kriza u pozitivnom smislu riječi. Rekli bismo da je ovo, ukoliko imamo u vidu da škola vrši neosporan duhovni uticaj, značajno pitanje koje se postavlja također u ravnini našeg povijesnog obzora. Stoga jedno suvislo istraživanje s ambicijom da bude istraživanje temelja naše kulture vjerujemo da bi trebalo usmjeriti prvenstveno u ovom pravcu.

zvonimir husić

O bičevima tvoje kose govore munje u sumraku
kada dolazi kiša kao ptica žalosti u moje svjetlo
te me iznenađenog razara šumnim padom
kao kristal razasut u riječi s tamnom ružom na usnama
s mrtvacem u čelu s knjigom na rukama
snopom teškog žita pločama od soli i bjeline
po kojima se trumi cvijet mrtav od mraza i sjećanja.

Moj glas ne doseže tvoja blistava sidrišta
ni moja duša žalosna s omčom južnog vjetrova;
u leglu gušter o vrelom kamenju sanja
raznorodna ušća istom nas moru vraćaju.

Sumrak — ugljen sagorjeli, plač sklupčan u pepelu
ovom slavlju jedino ljubavi nedostaje i smrti.

I govorio sam kao što govore povratnici:
duša tek putuje da bi predano patila
mrtav pijesak so i rebro lađe
dokazi su da sam plovio
da posizah rukom prema stroj obali
bolnoj od tolikih osvajanja
no žalost bje moje uzaludno vraćanje
moja jezgrovita skitinja
i cvijet što planu u prvom sumraku.

Kako li se gorko ljubimo pijani od plača
u cvijetom mrtvim razasuti stubištimama
i što šulim unakažen u hladnom pepelu
tek je žalost klonula pred tvojim pragom
dok bez hrabrosti maršujem iznad tamnih grobnica
i sam već pepeo i prah i snivač uzaludni.

Jedan surov dan odvojiti će nas od snova
cvijetu crnim rubom označiti laži
u tijelima nam kiša konačni pad nalazi
od grobišta i praga jednaki nas razmak dijeli.

Grobu spremne tamnim zaločenjem zemlja zove
jučerašnje pjesme sutra himne nevoljnim će biti
u ponavljanju svijeta bol to dalje veći biva
rođeni za ljubav obeščasćeni krajju nam je stići.

Gdje još ruža s dračem smrtne zapodjeva kavge
jasni govor već o znanom ishodištu zbori
izgnani od jačih vraćamo se pobjednici
crna čela od teške i presnažne krvi.

Izgorimo li pepeo će mirisati snagom našeg pada.

Šumi li to obnoć lišće oko dozrelog ti tijela
elegija koja obara se s teškom kišom
go i pun kletvi svijet najtežu molitvu smišlja
o plamenu i cvijetu već su znani psalmi.

Tako vijek naš novu svjetlost u mukama rađa
iako usnama prikovani za dobrotu noć nismo.

raskrscicama, kupeći usput uglavnom putnike s kupljenim voznim kartama za relacije — kultura između birokratskih i samoupravnih odnosa, ekonomistička vrednovanja kulture i pozicije i mogućnosti kritike kod nas.

Među prvim putnicima koji su uneli ton uznemirenosti, bili su Zagrepčani Zeljko Raiout i Daniel Dragojević. Misli su njihove bile pune pesimizma i duhovitih dosetki na račun kulture i šarma. Najviše aplauza i dijaloga izazvalo je njihovo poređenje savremenih kulturnih poslenika sa Don Kihotom. Kasnije su im se pridružili Božidar Jakšić, Svetozar Piletić, Ostoja Kisić, Vasilije Kalezić, Raša Popov, Milan Vlajčić, Milovan Vitezović, Adam Puslojić, Tomislav Ketig i drugi.

Anegdotski način kazivanja koristili su mnogi govornici izmamljujući smeh na mladim licima intelektualaca zabrinutih nad sudbinom kulture, a time i ovoga društva uopšte. Bilo je mnogo metaforičnog i duhovitog izlaganja misli o našoj kulturnoj situaciji, i Zagor u dvorani koji ih je propraćao nijedan put nije bio izraz negodovanja.

Ali, isto bi tako bilo nepravilno u ovakvim dijalozima koji su imali boju kuloarskog vica, tražiti isključivo samodopadljivost mladosti, želju za isticanjem po svakom cenu. Svaki govornik, svaki putnik ovoga vlaka bez voznog reda nazvanog Stražilovski susret, govorio je s iskrenom namernom da saopšti svoja neslaganja, strahovanja, nadanja i dileme. Mada je bilo i onih koji su na ovom skupu proveravali svoja znanja iz marksističke literature.

Nepravilno bi bilo takođe tvrditi da je ovaj vlak bez voznog reda zalutao i završio na slepom koloseku. Nije sasvim promašio svoj cilj. Ako i nije dao rešenja za sva pitanja postavljena ova tri dana, upoznao je putnike međusobno, omogućio im razmenu mišljenja da potvrde ili odbace svoje sumnje kroz dijalog, nađu oslonac za svoje stavove, uporišta za svoje tvrdnje.

U stvari, dijalog sa IV stražilovskog susreta započet je još odavno. On je ovde samo nastavljen, jer njegova je suština — egzistencijalni problemi mladih stvaralaca koji se bore za svoje mesto pod suncem u ovom društvu.

STRAH OD STARIH SAMOUPRAVLJAČA

Razgovori su ovi započeti još davno i nije bilo suviše optimistički verovati da se oni mogu završiti za tri novosadska dana? Stvari su samo nešto jasnije, ali ovaj skup ni snage, ni kompetencije nije imao da dađe sve odgovore o jednom društvu u previranju.

Jedno je sigurno: mladima ne promiču novi procesi koji se dešavaju oko njih, naročito ovi samoupravni. Druga je stvar koliko oni u njima vide svoju budućnost i svoje mesto. Tačnije, mladi ne strepe od samoupravljanja, već od starih samoupravljača. Više veruju u principe, nego u ljude. I više su za kritiku prakse, nego za kritiku principa.

Iako je pretila opasnost da IV stražilovski susret postane priredba erudicije i eklektike, on to nije postao. Bio je celo vreme na ivici ekshibicije znanja i šarmantnih jadikovki, što je razočaralo one koji su očekivali razrešenje Gordijevog čvora baš na II spratu novosadskog Radničkog univerziteta.

Vlak bez voznog reda vozio je onako kako su mladi znali i umeći. Jednostavno, mladi intelektualci nisu navukli masku naučnog simpozijuma sa pisanim referatima i koreferatima.

Govorili su sa uverenjem u svoje istine, u svoje otkrovenje sveta, govorili sa više ili manje vatre i mašte. Neki su govorili, a neki su ćutali.

Tako je u svakom vozu, čak i u onom sa voznim redom.

(Dnevnik, 17. mart 1968.)

Gordana DIVLJAK-AROK

radivoj šajtinac

OPLOD

to sad

kikotava zvona starosti
u suzi moje divokoze
planinom se grle neprijateljstva
to sad
osvrnut po gde koji maljavi hum
vesela vojska u ženskom vezu
mrivi kaktus ruke

to sad

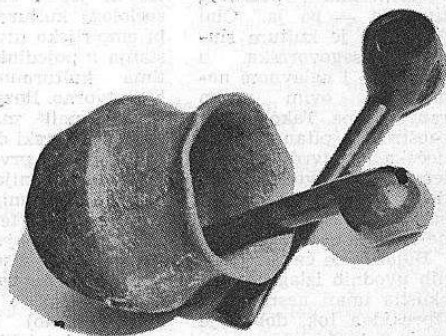
redosled oznojanog cveća
šuštave lešine nevidljivih ptica
nejasan korov glave
to sad
penušavo prevrtanje reljefa
mužjačka vatra u plodnoj nesanicu
planinom se grle neprijateljstva.

PO NEMILU, PO NEDRAGU

koga čekaš na crkvenom ulazu upita on vranu
vrana odlete na kupolu
on ode na kupolu za njom i umrsi se u zvona
htede vrana da se nasmeje ali on progovori
nemoj reći ti biće ti krivo
vrana ode na šiljak on je mogao da je vidi
i kad prestade zvonjava on ode na šiljak
bito je dole već mnogo ljudi koji su ih posmatrali
on opef uplita vranu koga čekaš
nemoj reći ti biće ti krivo
vrana izvuče kljun iz žutog oblaka i ispusti
nekoliko kapi krvi na njegovu znatiželju
vrana pade na basamak uz negodovanje

on se sude na basamak priđe vrani
gledaju nas reče vrana ti postade bela
on joj vratiti njene crvene kapi i ona postade

on se uplašiti i pade s basamaka
ležeći u kostolomu on vide
kako crna crncata vrana sleće na ulaz.

POSLE IV STRAŽILOVSKOG SUSRETA

vlak bez voznog reda

KAO I U VOZU, NA SKUPU MLADIH INTEKTUALACA U NOVOM SADU NEKO JE GOVORIO, A NEKO ĆUTAO

Preuzimajući ulogu predsedavajućeg prve seanse Stražilovskog susreta, glavni urednik lista „Uj simposion“ Janoš Banjai verovatno nije bio svestan da je, napominjući da razgovori nemaju utvrđeni, vozni red, izrekao jednu veliku istinu o skupu mladih intelektualaca. Vozni red je bio neutvrđen, pa se svako vozio kako je i koliko hteo, ekspresno ili sporovozno, prvom ili drugom klastom.

Namere organizatora bile su svakako dobronamerne i pune vere u nekonvencionalni način održavanja Susreta, koji ne bi sputavao mlade ljude da u jednom, nikakvim pravilnikom omeđenom, dijalogu, izraze svoje misli o savremenoj jugoslovenskoj kulturi.

DUHOVITE DOSETKE PUNE PESIMIZMA

Vlak bez voznoga reda putovao je tri dana, zaustavljajući se usput na sporednim stanicama i kolosecima, ali i na značajnim